

САМУЙЛІК Я.Р. (БРЭСТ)

ВЁСКА БОРКІ ПРУЖАНСКАГА РАЁНА: ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ, АСАБЛІВАСЦІ ГАВОРКІ

Вёска Боркі размешчана ў межах Сухопальскага сельсавета, за 32 км на паўночны захад ад раённага цэнтра г. Пружаны. У пачатку ХХ ст. – гэта вёска ў Руднікоўскай воласці Пружанскага павета Гродзенскай губерні. У 2005 г. тут налічвалася 76 жыхароў і 53 гаспадаркі [1, с. 494].

Для запісу дыялектнага матэрыялу намі была выкарыстана праграма лінгвістычнага атласа “Гаворкі Выганаўскага Палесся. Фанетыка. Марфалогія. Лексіка”, а таксама т.зв. новая праграма “Як у вас гавораць?” [2, с. 14–18]. Дыялектны матэрыял у в. Боркі (мясц. назва: *Боркі*; жыхары: *баркавец, баркавец, баркоўка*) быў запісаны ў лютым 2000 г. ад мясцовых жыхароў Пракопчык Ніны Цімафееўны, 1920 г. нараджэння, і Пракопчык Алены Мікалаеўны, 1937 г. нараджэння.

Разгледзім асноўныя моўныя адметнасці гаворкі в. Боркі Пружанскага раёна.

Даследуемая гаворцы ўласцівы пяць галосных фанем [a], [e], [o], [y/(i)], [y]. Адною з найбольш яркіх і паказальных прыкмет гэтай гаворкі з’яўляецца пашырэнне гука [a], што вымаўляецца ў наступных пазіцыях: на месцы гістарычнага *o ў ненаціскных складах пасля цвёрдых зычных: *даро́ха, каро́на, халава́, малако́*; на месцы этымалагічных *h, *e ў першым пераднаціскным складзе пасля цвёрдых губных: *бада́, вадро́, васна́, машо́к, пасо́к*; на месцы гістарычных *e (*ь) у першым пераднаціскным складзе пасля этымалагічных *c, *z, [ц] < *т, [дз] < *д: *с’ало́, з’амл’а́, цапе́р, дз’ан’о́к*, але *німа́*; на месцы гістарычнага *e ў пераднаціскных складах у словах тыпу *уз’ала́, гл’адз’ёў, гл’акаўса, гл’акаўца*; на месцы паслянаціскага этымалагічнага *e ў лексеме *бе́раh*, але *ве́чер*. Аднак у канцавых адкрытых складах, а таксама у новых закрытых складах пад націскам гістарычны *o паслядоўна захоўваецца: *с’ёно, л’ёто, высо́ко; воз, вол, нос, стол, больш, вон, пойдз’еш, кароўка* [2, карты № 1–5, 6, 9].

Істотная асаблівасць вывучаемай гаворкі – гэта вымаўленне галоснага [e] на месцы націскага этымалагічнага *h: *л’ёс, с’ёно, сн’ёх, в’ёц’ер, хл’ёў*. Гэты ж гук ужываецца ў адпаведнасці з гістарычным *e ў паслянаціскных складах у словах тыпу *заўёц, памёц’*. Заўважым, што этымалагічны *e захоўваецца ў націскай пазіцыі ў лексемах *дал’ёко, мед*, але *аўёс*, а таксама ў паслянаціскным складзе ў слове *ве́чер* [2, карты № 5, 8, 11].

Найбольш значнай і выразнай адметнасцю сістэмы кансанантызму дзенай гаворкі з’яўляецца розная рэалізацыя губных і пярэднеязычных: губныя цвёрдыя перад гістарычнымі *e, *h: *бе́рах, ве́чер, да ман’ё, першы; бада́, вадро́, васна́, машо́к, пасо́к*; этымалагічныя *c, *z, [ц] < *т, *н, [дз] < *д, *л мяккія перад гістарычнымі *e (*ь), губныя і названыя пярэднеязычныя – перад *i: *с’ало́, з’амл’а́, цапе́р, німа́, дз’ан’о́к, по́л’е, ал’ё, л’ёдз’, л’ёдо; раб’і́ц’і, м’іска, п’іса́ц’і, лав’і́ц’і, заб’і́ра́ц’і; хадз’і́ц’і, кас’і́ц’і, з’іма́, н’і́ўка; л’і́па, хадз’і́л’і, л’і́ц’, кал’і́* [2, карты № 15–17].

Вельмі паказальная асаблівасць гаворкі – гэта пераход этымалагічных “паўмяккіх” *д’, т’ перад *е, *і, гістарычных мяккіх *д’, *т’ перад націскным *н ў зычныхы [дз’], [ц’]: *дз’ен’, ц’апёр; хадз’іц’і, ц’іхо; дз’эт, ц’ен’*. Аднак на канцы дзясловаў у форме трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку этымалагічны мяккі *т паслядоўна ацвярдзеў: *вон хадз’іт, нос’іт, ваны хадз’ат, нос’ат* [2, карты № 21–24].

У гістарычных спалучэннях *гы, *кы, *хы, што ўзніклі пры ўтварэнні поўных форм прыметнікаў, і ў пазіцыі перад галосным [е] у прыметніках ніякага роду адзіночнага ліку заднеязычныя перайшлі ў мяккія: *доў’і, кароткі, тонкі, ц’іх’і; доў’е, карот’е, ц’іх’е* [2, карты № 18, 19].

Характэрная адметнасць даследуемай гаворкі – гэта паслядоўнае ацвярдзенне этымалагічных мяккіх *р, *ж, *ш, *ч, *ц: *рэчка, хрэх, парэзаў, парадок; жар, жыто, на мажэ, шапка, вочы, цеп, цёўка, цацка, хлопцы, маладзіца* і інш. [2, карта № 25].

Істотнай рысай гэтай гаворкі з’яўляецца таксама адрозненне зычнага [е], што паходзіць з *в, *л. У пазіцыі перад галосным ён даў рэфлекс губна-зубнога [v]: *вадро, васна, вэчэр, выско, воз, вол, вон, в’ёц’ер, вочы, травá, каро́ва, халава́, лав’іц’і, л’ёдро* ‘ледзьве, ледзь’ і інш. Аднак у пазіцыі пасля галоснага гука перад зычным і ў канцавым становішчы зычны [е] (*в < *в, *л) рэалізуецца ў паўгалосны [ў]: *лаўка, праўда, кароўка, н’іўка, цёўка, доў’г’і, зл’акаўса, аўіос, хл’ёў, куп’іў, гл’адз’ёў, парэзаў* і інш. [2, карта № 26].

Выразная і яркая асаблівасць вывучаемай гаворкі – гэта вымаўленне фарынгальнага (глотальнага) зычнага [h]: *даро́на, халава́, доў’і, хрэх, храт, хо́стры, хану́ча, хара́ці, хул’іца, хо́лат, ху́пка, заха́тка* і інш. [9, с. 152].

Значнай фанетычнай прыкметай дадзенай гаворкі з’яўляецца таксама аглушэнне звонкіх зычных у канцавым становішчы і ў сярэдзіне слова перад глухімі: *дул, вос, нош, хо́лат; ска́ска, заха́тка, ху́пка, но́шка*. Зрэдку ў акрэсленых пазіцыях можна пачуць звонкія зычныя: *бе́рах, б’ёлы хры́б* ‘баравік’, *лу́х* (*заварвал’і по́пел дл’а мыц’іц’а адз’эжы*) ‘луг (едкі раствор, прыгатаваны з попелу, залітага варам, які ўжываўся для мыцця бялізны, галавы і інш.)’, *ра́жка* ‘кубел (дзежка з вушкамі і векам для захоўвання салёнага сала)’.

Характэрная асаблівасць гаворкі – гэта розная рэалізацыя гістарычнага спалучэння “мяккі зычны + Ъ”:*нас’ён’н’е*, але *з’ёл’е* [2, карты № 67, 68].

І нарэшце, паказальнай адметнасцю даследуемай гаворкі з’яўляецца пашырэнне пратэтычнага [h], часам – [v] або іх адсутнасць перад галоснымі [о], [а], [у]: *хо́стры, хану́ча, хара́ці, хул’іца; во́чы; о́с’ен’, о́з’еро, н’іаднаго́* [2, карты № 27, 28].

Значныя асаблівасці адрозніваюць гэтую гаворку і ў галіне марфалогіі.

Назоўнікі мужчынскага роду адзіночнага ліку другога скланення з мяккай і зацвярдзелай асновай у творным склоне зафіксаваны з канчаткам *-ом*: *кан’ом, рубл’ом, нажом, йайцо́м* [2, карта № 35].

Назоўнікам жаночага і мужчынскага роду адзіночнага ліку першага і другога скланення з асновай на зацвярдзелы зычны ў месным склоне характэрны канчатак *-е*: *на дварэ, на канце, на мажэ* [2, карта № 33].

Назоўнікі жаночага, мужчынскага і ніякага роду адзіночнага ліку першага і другога скланення з цвёрдай і мяккай асновай ў месным склоне адзначаны з

канчаткам *-і*: у *хаці*, у *л'есі*, у *полі*, у *носі* [2, карты № 32, 36].

Формы клічнага склону агульных назоўнікаў і ўласных імёнаў жаночага роду адзіночнага ліку пашыраны з канчаткам *-о*: *маімо*, *бабо*, *Вал'о*, *Надз'о*, *Ман'о*.

Назоўнікам жаночага роду множнага ліку першага скланення ў родным склоне ўласцівы качатак *-оў* або нулявы канчатак (□): *німа бабоў*, *хатоў*; *стрех*, *дарог*, *галоў*, *вішэн'*, *с'л'івок* [2, карта № 38].

У назоўным склоне мужчынскага роду адзіночнага ліку прыметнікі вымаўляюцца з націскным і ненаціскным канчаткам *-ы*: *малады*, *стары*, *малы*, *новы*, *добры*, *хорошы* [2, карты № 42, 43].

Вельмі яркая і паказальная асаблівасць прыметнікаў вывучаемай гаворкі – гэта т.зв. “сцягнутыя” аднаскладовыя ненаціскныя канчаткі *-а*, *-е* ў назоўным склоне адзіночнага ліку жаночага і ніякага роду: *нова*, *добра*; *ноўе*, *хорошэ*, *салодк'е*. Аднак пад націскам прыметнікі ў падобных умовах маюць тут поўныя двухскладовыя націскныя канчаткі *-аіа*, *-ейе*: *маладаіа*, *стараіа*; *маладейе* *старейе* [2, карты № 41, 44, 45].

Яшчэ адной выразнай адметнасцю прыметнікаў дадзенай гаворкі з'яўляецца пераважна суфікс *-ч*, часам – *-ш*- вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў: *дўшчы*, *хорóшчы*, *дарóшчы*; *шы́ршы* [1, с. 96–97].

Інфінітыў дзеясловаў з асновай на галосны пераважна ўжываецца з суфіксам *-ці*, зрэдку – *-ц'*: *хадзі́ці*, *рабі́ці*, *спаці́*; *лі́ці*, *клька́ці* глытаць, *каўта́ці* і інш. [2, карта № 55].

Дзеясловам першага і другога спражэння ў трэцяй асобе адзіночнага і множнага ліку характэрны канчаткі *-е*, *-іт*, *-ут*, *-ат*: *von ідэ'е*, *н'ас'е*, *ходзі'іт*, *носі'іт*, *ваны іду́т*, *н'асу́т*, *ходзі'ат*, *носі'ат* і інш. [2, карты № 61, 62].

Зваротныя дзеясловы ў гаворцы зафіксаваны з постфіксамі *-са* (*-со*): *умыва́ціса*, *браці́ціса*, *рабі́ціціса*, *зваци́ціса*, *байўса*, *купайўса*, *байаўса*, *купаўса*, *шчос' зрабі́ласо* і інш. [2, карты № 57, 59, 60].

Адрозніваецца даследуемая гаворка і тым, што дзеясловы ў форме інфінітыва з асновай на [к] захоўваюць старажытную форму на *-чы* з націскам на канчатку: *пачы*, *с'ачы*. Дзеясловы ж з асновай на [з] у акрэсленай граматычнай форме аднаўляюць гэты зычны: *стры́гчы*. Аднак у форме трэцяй асобы множнага ліку цяперашняга часу падобныя дзеясловы паслядоўна захоўваюць заднеязычныя [з], [к]: *стры́гут*, *паку́т*, *с'аку́т* [4, с. 316–318].

Разгледзім яшчэ шэраг найбольш значных і істотных асаблівасцей гэтай гаворкі. Назоўнік множнага ліку *чобаты* [боты] у месным склоне адзначаны з ненаціскным канчаткам *-ах*: у *чобатах*. Асабова-ўказальныя займеннікі трэцяй асобы мужчынскага, жаночага і ніякага роду адзіночнага і множнага ліку *ён*, *яна*, *яно*, *яны*, уласна-асабовы займеннік другой асобы множнага ліку *вы*, няпэўны займеннік *нешта*, а таксама займеннік, злучнік і часціца *што* вылучаюцца своеасаблівымі лексіка-граматычнымі формамі: *von*, *вана*, *вано*, *ваны*; *в'е́ц'е* (паралельна з *вы*); *шчос'*; *шо*, *што*. Дзеяслоўныя формы тыпу *лята́ць*, *лята́юць* вымаўляюцца з націскам на першым складзе асновы: *л'эта́ці*, *л'эта́ют*. Зваротны дзеяслоў *смяя́цца* ў трэцяй асобе адзіночнага ліку мае фанематычны варыянт: *смайэ́цца*. У выразе *гадзі́нкі (часы) вісі́ць* дзеяслоў *вісі́ць* у трэцяй асобе множнага ліку, а таксама ў выразе *іа л'іу*

ваду дзеяслоў *лііц* у першай асобе адзіночнага ліку выступаюць у наступных граматычных формах: *часы в'ес'ат; ўа л'у ваду* [2, карты № 52–54, 63, 69].

Характарызуецца вывучаемая гаворка і сваім адметным слоўнікам: *ал'шына* 'вольха, алешына', *ам'еці* 'буйныя адходы пры ачыстцы абмалочанага збожжа', *ар'ей* 'аёр (расліна з доўгім мечаподобным лісьцем і тоўстым паўзучым карэнішчам, якая мае своеасаблівы востры пах', *ац'оса* 'атосы (драцяныя з жалезных прудоў або раменныя цяжы, што ідуць ад верхняга канца аглоблі да загваздки', *баремак'е* 'бярэмя', *б'элы хрыб* 'баравік', *бл'ішч'ачы* 'блішчасты, бліскучы', *бун'кі* 'бурбалка, бурбалкі (паветраныя шарыкі на вадзе (звычайна ў час дажджу) або іншай вадкасці)', *в'ётка* 'мяцёлка, колас на просе і аўсе (суквецце гэтых злакаў)', *в'ей'аці* 'ачышчаць абмалочанае збожжа', *вол'е* 'валл'е (у птушак)', *восок* 'воск', *воўчы'е хрыбы* 'неядомыя грыбы', *выдз'іраці з'эмл'у пат пол'е* 'абрабіць новае поле', *выман'е* 'вымя (у каровы)', *вым'этаці* 'вымятаць', *в'йун* 'уюн', *Нал'ённа* 'Алена', *ханав'іцы* 'штаны', *хараб'іна* 'рабіна', *хараб'ей* 'вєрабей', *хладышка* 'гладыш', *хл'інка*, *вапна* 'вапна', *хойдалка* 'арэлі', *хры'ва* 'пропуск у кашэнні', *хреч'ны'а крупы* 'грэцкія крупы', *хус'ен'іца* 'вусень', *датыкну'ца* 'дакрану'ца, даткну'ца да каго-, чаго-небудзь', *даўбушка* 'даўбешка (круглае палена з патончаным канцом-дзяржаннем для расколвання, убівання чаго-небудзь; невялікая доўбня)', *дачан'іца* 'пляменніца', *дз'ераво* 'стрэмка (востры, тонкі кавалачак дрэва, які залез пад скуру)', *дз'ераў'яны* 'драўляны (зроблены з дрэва)'; *драб'іна* 'драбіны (прыстаўная лесвіца)', *дз'убак* 'дзюба ў птушак', *дз'адз'іна* 'дзядзіна (дзядзька-ва жонка; цётка)', *дз'ах'ел'іна* 'дзядзеліна (дзікая канюшына)', *й'ожык* 'вожык', *жы'то росіт*, *ц'віці'е* 'жыта красуе, цвіце', *захран'айе* 'аплодненае (яйцо)', *запл'этаці* 'заплятаць', *затаў'ка* 'здор (нутранае свіное сала)', *зач'епаці* 'чапаць', *збож* 'збожжа', *здыхл'іна* 'здохлая жывёла', *з'ал'е'пых'і* 'недаспелыя плады', *каз'ак'і* 'ядомыя грыбы', *ка'ла П'інска*, *ка'ла хаты* 'каля Пінска, каля хаты', *кал'асо* 'кола', *кам'ак* 'груда (глыба, кусок замерзлай зямлі)', *каналл'е* 'каноплі', *кал'іца* 'капа сена', *каплун* 'малако з хлебам (страва)', *карав'аці* 'здзіраць кару з дрэва', *каро'ста* 'кастрыца (адходы лёну і канпель, якія атрымліваюцца пасля перацірання і трапання)', *кац'уба* 'качарга', *кац'убн'ік* 'качарэжнік (месца каля печы, дзе стаяць качэргі)', *квасол'а*, *фасол'а* 'фасоля', *квашал'іна* 'халадзец, квашаніна', *к'ішкі* 'мякаць унутры гарбуза', *к'лун'а* 'гумно', *к'л'уч* 'вочап у калодзежным жураўлі', *к'лыкац* 'глытаць, каўтаць', *к'нур* 'кныр (самец хатняй свінні)', *к'ныбел* 'палачка для вязання снапоў', *ко'варат* 'вага ў калодзежным жураўлі', *козл'ік* 'конік (насякомае, якое скача і стракача крыламі)', *ко'нік* 'страказа', *красн'ук* 'падасінавік', *кубас'а* 'каўбаса, кілбаса', *кузака* 'казяка, кузурка (усякае маленькае, дробнае насякомае)', *куры'ца пло'хайа* 'рахманая курыца (пра курыцу, якая не баіцца чалавека)', *куры'цу пайн'аці* 'злавіць курыцу', *ку'ўдун* 'страўнік у кабана, свінні', *лахач'е* 'буякі, дурніцы', *л'іс'іцы* 'лісічкі (ядомы пласціністы грыб жоўтага колеру)', *лу'г* (*заварвал'і по'пел дп'а мыц'іц'а адз'ежы*) 'луг (едкі раствор, прыгатаваны з попелу, залітага варам, які ўжываўся для мыцця бялізны, галавы і інш.)', *луп'іна* 'шкарлупіна, цвёрдая абалонка яйца', *лыгаці* 'хлусіць, маніць, падманваць', *л'акаці'са* 'палохаца, пужацца', *мадз'в'ец* 'мядзведзь', *мл'ін* 'млын', *мус'іт* 'мабыць', *м'й'асо л'уб'іве* 'нятлустае смачнае мяса', *наўпрашк'і* 'напрасткі (ісці,

бегчы па прамой лініі, самым кароткім шляхам), *н'е з'аставаць с'в'ету* 'не з-сланяць, не загароджваць святло, не перашкаджаць добра бачыць', *пазур* 'ногаць, пазногаць', *пало* 'крысо (ніжняя частка адзежыны, палавіны якой спераду расхінаюцца; пала́)', *палудз'ен'* (у час або ў два) 'абед, полудзень (час яды ў 13 або 14 гадзін); сярэдзіна дня', *пэмост* 'падлога', *парап'олка* 'перапёлка', *парас'ц'ол'істэ сало* 'свіное сала са слямі, пластамі мяса', *параў'асла* 'перавясла', *пастальі* 'пасталы, лапці', *пац'арабы* 'мясцовасць, прамежкавая паміж балотам і грудом (выцерабленае месца ад хмызняку (лесу) пад сенажаць, поле і інш.)', *п'ёр'йе, шчыл'ер* 'лісце цыбулі', *п'ілавіны* 'пілавінне, апілки', *плытко* 'мелка (пра нязначную глыбіню на возеры, рэчцы, сажалцы, балоце і інш.)', *пóхрэб* 'капец бульбы', *пóлыман'е* 'полымя', *прас'экац'і* 'прасякаць', *прачык* 'апалонік (хвастатая лічынка жабы)', *прушн'ак'і* і *папарэчына* 'вушакі (бакавы брус у дзвярнай асадзе і перакладзіна зверху)', *пух'а* 'пятка, тупы канец яйца', *раднó* 'палатняная коўдра', *ра́жка* 'кубел (дзэжка з вушкамі і векам для захоўвання салёнага сала)', *ратай* 'араты (той, хто апрацоўвае, арэ зямлю; хлебароб); *рум'йан'ец* 'рамонак', *руч'аі* 'адтуліна ў жорнах, ручным млыне, куды сыпалі збожа' *сапл'ак'і, п'ейсах'і* 'ледзяшы', *сваршчóк* 'цвыркун', *с'віні* 'свінні', *с'елн'ік* 'матрац, набіты сенам, саломай', *слон* 'услон', *смарк'ац* 'некастрыраваны самец авечкі', *с'н'іц'ей* 'хвароба ў выглядзе сажы у коласе', *сон'ен'ко* 'сонейка', *стуўбук* 'кветканоснае сцябло ў цыбулі', *сукач* 'сука́ла (старадаўняя прылада для насуквання нітак на цэўкі)', *с'ц'ежар* 'месца, дзе стаяў стажок', *сынóвец* 'пламеннік', *с'пав'ац'і* 'спяваць', *с'агón'ні*, *ц'ап'ер* 'сённяя', *таба́к* 'табака, тытунь, тытун', *таўкан'іца* 'таўчоная бульба (пюрэ)', *уд'ерыц'і* 'ударыць, выцяць', *хвартух'а запаразац'і* 'надзець і завязваць фартук', *цадз'ілко* 'цадзілка (кавалак палатна, марлі і пад. або іншае прыстасаванне для працэджвання малака ці якой-небудзь вадкасці)', *ц'эртка* 'тарка (прадмет кухоннага ўжытку для раздраблення, расцірання, напрыклад, бульбы)', *чабр'ец* 'чабор', *часн'ык* 'часнок', *ч'ерэз мост* 'праз мост', *шкарп'эты* 'шкарпэткі (кароткія панчохі, якія не даходзяць да калена)', *шóхл'а* 'ліхаманка', *штурх'ац'і* 'штурхаць', *шчав'ей* 'шчаўе', *шчыл'уб'іна* 'шчыліна', *шыката* 'іглападобнае лісце хвойных дрэў і кустоў' [3, карты № 71, 78, 80, 82, 86, 91–93, 99, 101, 106, 110, 118, 119, 123, 124, 128, 132–134, 136, 145, 146, 154, 156, 157; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14].

ЛІТАРАТУРА

1. Блінава, Э.Д. Беларуская дыялекталогія : вучэб. дапаможнік для філал. фак. ВУН / Э.Д. Блінава, Е.С. Мяцельская. – 2-е выд., дапрацаван. і дапоўн. – Мінск : Выш. школа, 1980. – 304 с., карты.
2. Босак, А.А. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя). Лексіка / А.А. Босак, В.М. Босак. – Мінск : ІВЦ Мінфіна, 2006. – 124 с.
3. Босак, А.А. Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняга Над'ясельдзя). Фанетыка і марфалогія / А.А. Босак, В.М. Босак. – Мінск : ІВЦ Мінфіна, 2005. – 94 с.
4. Булыка, А.М. Гістарычная марфалогія Беларускай мовы / А.М. Булыка, А.І. Жураўскі, І.І. Крамко. – Мінск : Навука і тэхніка, 1979. – 328 с.
5. Гарады і вёскі Беларусі: Энцыклапедыя. – Т. 4, кн. 2. Брэсцкая вобласць / радкал. : Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 2007. – 608 с.
6. Грабчыкаў, С.М. Слоўнік паронімаў беларускай мовы / С.М. Грабчыкаў. – Мінск : Нар. асвета, 1994. – 478 с.

7. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы / Ю.Ф. Мацкевіч [і інш.] ; пад рэд. Р.І. Аванесава, К.К. Крапівы, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мінск : Выд-тва АН БССР, 1963. – VIII + 338 карт.
8. Клышка, М.К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М.К. Клышка. – Мінск : Беларус. навука, 2005. – 592 с.
9. Крывіцкі, А.А. Дыялекталогія беларускай мовы / А.А. Крывіцкі. – Мінск : Выш. шк., 2003. – 294 с.
10. Лексічны атлас беларускіх народных гаворак : у 5 т. / рэдкал.: Ф.Д. Клімчук [і інш.] ; пад рэд. М.В. Бірылы, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мінск : 1993 – 1998. – 5 т.
11. Раслінны свет : тэматычны слоўнік / склад. В.Дз. Астрэйка [і інш.]; навук. рэд. Л.П. Кунцэвіч, А.А. Крывіцкі. – Мінск : Беларуская навука, 2001. – 655 с.
12. Самуйлік, Я.Р. Гаворкі Выганаўскага Палесся : лінгвістычны атлас для студ. філал. фак. ун.-та / Я.Р. Самуйлік; Брэст. дзярж. ун-т імя А.С. Пушкіна, філал. фак., каф. гіст. беларус. мовы і дыялекталогіі. – Брэст : БрДУ, 2009. – 199 с.
13. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / склад.: М.Р. Суднік, М.Н. Крыўко (рэдактары) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1996. – 783 с.
14. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / рэдкал.: К.К. Атраховіч (гал. рэд.) [і інш.] – Мінск : БелСЭ, 1977 – 1984. – 5 т.